

תחומין / כרך ג / הרב זלמן קורן / הצעת אזורי תפילה בהר הבית בזמן הזה

הרב זלמן קורן / הצעת אזורי תפילה בהר הבית בזמן הזה

-413-

הרב זלמן קורן

הצעת אזורי תפילה בהר הבית בזמן הזה *

ראשי פרקים

הקדמה

א. איסורי טמא מת, בעל קרי, נדה ויולדת בהר הבית

ב. שטח הר הבית - ה"רמה" והכתלים

ג. אזור מותר בכניסה בדרום

ד. איזור מותר בכניסה בצפון

ה. אזור בדרום שאינו בקדושת הר הבית

ו. אזור מותר בכניסה במערב

ז. היתר כניסה לגג בנין המחכמה

* * *

הקדמה

אין צורך להאריך בתאור המצב העגום של מקום מקדשנו בזמן הזה. היטיב לתאר את המצב אחד מחכמי דורנו, אשר כתב על כך: "מקום המקדש המקודש וגו' נהיה למקום פריצים משוקץ ומתועב, נהפך למרמס ברגל תועבה, ע"י חילול המקום בכניסת זרים לתוכו וכניסת יהודים שלא כדין." אין ספק כי מצב זה כמות שהוא הוא בלתי נסבל. ואליבא דכו"ע יש צורך לשנותו. אולם אין גם כל ספק כי שינוי המצב הוא עניין קשה המצריך מחשבה רבה תחילה לתחילת מעשה.

אחת האפשרויות לשינוי המצב היא האפשרות להגביל חלקים מהר הבית, כאשר קיים איסור או ספק איסור באשר לדינם, ולעומת זאת - להתיר במפורש כניסה לצורך תפילה. לאותם חלקים אשר אפשר לברר כראוי שאין איסור בכניסה אליהם. לפיכך מרשה אני לעצמי להציע לפני כבוד הרבנים המשתתפים בכנס זה. וכן לפני שאר חכמי הדור, דרכים לקביעה של תחומין אשר הכניסה אליהם בטומאה מותרת אליבא דכו"ע.

אין אני בא לקבוע בהרצאתי זו עמדה. באשר להיבטים הצבוריים של כניסה להר הבית בזה"ז, וברור לי כי קיימים בנושא זה לפחות שני היבטים תורניים המנוגדים זה לזה. ההיבט האחד הוא החשש שאם נתיר אנו את מקצתו של השטח, יגרום הדבר לכך שטמאי מתים יכנסו לפניו ממחיצתם. וגם הנכנסים

למקום המותר, לא ישמרו כראוי את דיני מורא מקדש. ואולם ההיבט התורני האחר הוא, החשש שהר הבית ללא נוכחות יהודית ימסר חלילה לרבונות נכרים, וד"ל. בשאלה זו כאמור אין אני בא להביא עמדה, ואני משאיר שאלה זו למי שהאחריות לציבור מוטלת על כתפיו. ואולם באשר לעצם הקביעה ההלכתית, עד היכן מותר להיכנס על פי דין גם בזמן הזה

-414-

שאנו טמאי מתים - בזה אכן מרשה אני לעצמי לקבוע באופן מוחלט, כי יש אפשרות לציין אזורים בשטח הר הבית כמות שהוא היום, (או ליתר דיוק בשטח המוקף כיום בחומה, אשר הוא בלי ספק גדול משטח הר הבית, והיינו המכונה בלעז "חרם א-שריף") אשר יכולים לשמש אזורים לתפילת יהודים אליבא דכו"ע ומבלי כל ספק כלל.

וזאת למודעי, כי אף על פי שאני אישית נקטתי עמדה חד משמעית בדבר זיהוי גבולות הר הבית והעזרות, ואף על פי שעל פי עמדה זו כפי שבאה לידי בטוי בספרי "חצרות בית ה'" אין כל קושי בקביעת אזורי תפילה לטמאי מת, אם זאת אין כוונתי בהרצאה זו להציג את עמדתי האישית. אלא כוונתי בזה היא לקבוע לאיזה מקומות מותר להיכנס לצורך תפילה אליבא דכו"ע. לצורך ביסוס קביעה זו עלי להבהיר מספר הנחות יסוד. חלקן פשוטות וידועות לכל. חלקן אף שאינן נראות במבט ראשון, מכל מקום אחר העיון מתברר כי אינן שנויות במחלוקת כלל.

א. איסורי טמא מת, בעל קרי, נדה ויולדת בהר הבית

ואלו הן ההנחות ההלכתיות העקריות בנדון דידן:

1. טמא מת מותר בהר הבית ואפילו מת עצמו. (פסחים סז, א, סוטה כ, א, רמב"ם פ"ז מהל' בית הבחירה הל' טו; פ"ג מהל' ביאת מקדש הל' ג).

2. החשש האמיתי היחיד הקיים ביחס לגברים, הוא האיסור שיש על בעל קרי להכנס להר הבית (פסחים סז, ב). ואולם חשש זה ניתן להתגבר עליו על ידי טבילה, וטבול יום דבעל קרי מותר מן התורה בהר הבית, זולתי שטח העזרה. ואף מדרבנן אינו אסור אלא בשטח עזרת נשים. ואע"פ שרש"י שם מחמיר בטבול יום, מלבד היותו יחיד בזה, גם לדעתו עדיין היא מחלוקת אמוראים, ולפי דעת ר' יוחנן שם גם לדעת רש"י מותר. נמצא כי להלכה אין לחוש לאיסור טבול יום כלל, וא"כ אחר טבילה ודאי אין לחוש לטומאה זו כלל.

ומלבד זה יש לציין כי הרמב"ם השמיט דין בעל קרי ואיסור כניסתו להר הבית, ויש דיון באחרונים באשר לדעתו בנושא. ומדבריו בפ"ג מהל' ביאת מקדש הל' ג מוכח בפשטות שלדעתו אכן אין להלכה איסור לבעל קרי להיכנס להר הבית (לא כסוגית פסחים שם), וא"כ עכ"פ אחר טבילה אין לחוש לשום דבר.

כמו כן אין לחוש שמא הטובל זב הוא, כי זיבה אינה שכיחה כלל. (וגם בודאי אי אפשר לומר כי עמי ארצות אסורים מדרבנן בהר הבית מפני שעשאום כזבים, שהרי גם על נכרים גזרו להיות כזבים ומ"מ התירו להם להיכנס להר הבית כדמוכח ממתניתין דעשר קדושות בריש מס' כלים.)

3. באשר לנשים ודאי הדין חמור יותר, שהרי זבות נידות ויולדות ודאי אסורות בהר הבית (משנה בכלים שם), ואין ביכולתן לטהר עצמן בכל עת, אלא בזמנים מוגבלים לפיכך נטילת אחריות על ענין זה קשה יותר, שכן כמעט אי אפשר לפקח על טהרת הנכנסות. ועכ"פ גם ביחס לנשים, מלבד היכולת המוגבלת יחסית להכנס בטהרה לתוך שטח הר הבית, ודאי יש מקום להתיר כניסה לתחום אשר נוכל לקבוע בבירור שהוא מחוץ לת"ק על ת"ק אמה המקודשות של הר הבית.

<לחץ לקבלת איור t-03-38-1>

<לחץ לקבלת איור t-03-38-2>

ב. שטח הר הבית - ה"רמה" והכתלים

מלבד ההנחות ההלכתיות שהזכרנו, קיימות גם מספר הנחות שאינן נתונות במחלוקת באשר
-417-

לכמה פרטים בשטח. ויש צורך להבהיר נקודות אלו בטרם נוכל להגיע למסקנות הלכתיות. ואלו הן ההנחות הנוגעות לשטח:

1 אין ספק שהכתלים החיצוניים הנמצאים היום הם כתלי הר הבית, ואולי אף חצוניים להר הבית (בעיקר בדרום ובצפון). ואין לחוש כלל שמא כתלים פנימיים הם. ופוק חזי מאי עמא דבר, שהכל מתקרבים אל הכותל המערבי בטומאה, וגם בכותל הדרומי אין נזהרין כלל, ונוסעים בדרך המובילה להר הזיתים ולדרך יריחו, סמוך לפינה הדרומית מזרחית של השטח המוקף היום (ובאמת כך גם נוהגים למעשה בכותלי מזרח וצפון).

2. אין גם ספק שהעזרה היתה על גבי הרמה הקיימת היום במרכז הר הבית, שהיא ללא ספק פיסגת הר המוריה. הנחה זו קיימת בין אם מניחים כדעתי שהצכרה היא אבן השתיה, ובין אם מניחים כדעת האומרים שהיא מקום המזבח. כי לכל הדעות עדיין עיקר העזרה על גבי הרמה היא. כמו כן אם נניח שמקום קה"ק הוא מצפון מערב לצכרה (וכדעת מי שפרסם כן לאחרונה), גם אז אי אפשר להוריד את העזרה מתחת לשטח הרמה של היום, שכן הנחה כזו מנוגדת למה שידוע על צורת פני השטח, ומכחשת את המציאות.

לדעתי כל אחת משתי ההנחות המתוארות כאן, מספקת על מנת לקבוע שטחים אשר הכניסה אליהם אפשרית גם בטומאתנו בזמן הזה וכפי הדרכים אשר תתבארנה להלן.

ג. אזור מותר בכניסה בדרום

ואלו הן הדרכים לקביעת אזורים המותרים בכניסה:

א. "הר הבית רובו מן הדרום" (משנה בפ"ב דמדות). משמעות הדבר היא כי שטח הר הבית בדרום עד

לגבול העזרה היה גדול יותר מאשר 182.5 אמות. שהרי אם העזרה היתה ממוצעת בהר הבית היו 182.5 אמות מצפון לעזרה, ועוד 182.5 אמות מדרום לעזרה. (שהרי הר הבית 500 אמה, והעזרה מצפון לדרום 135 אמות, ומחצית המותר 182.5 אמות.) נמצא כי מי שנמצא תוך 183 אמות לכותל הדרומי הקיים ודאי הוא מחוץ לעזרה. (והיות וטמא מת אסור מדרבנן בחיל יש לו להחמיר בעוד עשר אמות ואולי עוד שטח למדרגות, וכולו מדרבנן, ועדיין שטח רב מותר לכו"ע.) בעמוד הקודם מפה של אזור זה. (מובן כי לחומרא חישבנו לצורך מפה זו אמות קטנות.)

ב. בהניחנו שהעזרה היא על פני הרמה יכולים אנו להוכיח קיומו של שטח מותר גדול מאוד בדרום. שהרי אם נוסיף לשטח הרמה מדרום עוד עשר אמות לחיל, ועוד שטח מתאים למדרגות, (שטח זה הוא כ-16 אמות כפי שאפשר להוכיח בחישוב הפרשי הגבהים ושטח המדרגות) ישאר בידינו שטח רב מדרום לחיל. וביותר מאשר עשר אמות לחיל ועוד 16 אמות למדרגות ודאי אין מקום להחמיר ולבדות איסור מליבנו, ובפרט באיסור כניסה לחיל שהוא מדרבנן (ובאמת הדעה נותנת שבשטח הדרום יש שטח פנוי שאפילו הר הבית אינו, כמו שיתבאר לקמן בדרך ה.).

ד. איזור מותר בכניסה בצפון

ג. כיוצא בזה אפשר להוכיח קיומו של שטח גדול בצפון אשר ודאי מחוץ לעזרה ומחוץ לחיל, היינו אחר שנרחיק מן הרמה צפונה כשעור החיל וכשעור המדרגות (ולא יותר מאשר 26 אמות כמבואר לעיל) כבר מוצלים אנו מאיסור כניסה לחיל. (ובאמת בלי ספק גם בצפון קיים שטח

-418-

שאפילו הר הבית אינו כדלקמן.)

במפה דלהלן גבולות האיסור על פי דרכים אלו (ונקטנו לחומרא אמות גדולות.)

<לחץ לקבלת איור 3-38-03-t>

-419-

ד. על פי הדרך אשר הראנו לעיל בסעיף א, אפשר להוכיח כי צפון הר הבית היה פחות מאשר 182.5 אמות. שהרי על פי המשנה במדות רובו מן הדרום והצפון קטן יותר. וכאשר נצרף ידיעה זו להנחה מס' 2, היינו ההנחה שהעזרה היתה על פני הרמה הנמצאת היום במרכז השטח (מבלי לקבוע שום נקודת זהוי מסוימת על פני הרמה כמבואר לעיל), נוכל לקבוע על כל פנים כי הר הבית לא השתרע צפונה מן הרמה יותר מאשר 182 אמות. נמצא כי כל שטח המרוחק יותר משעור זה מן הקצה הצפוני של הרמה, אינו בכלל שטח הר הבית כלל ועיקר, וכל הטמאים מותרים בו כמו כל שאר חלקי ירושלים. (ולמעשה ברור כי השטח בצפון גדול יותר מן המצויין, אך בשלב זה די לנו במה שמבואר כאן.)

לפנינו מפת האזור המותר בצפון. (מובן כי במפה זו נמדדו אמות גדולות לחומרא.)

<לחץ לקבלת איור 4-38-03-t>

-420-

ה. אזור בדרום שאינו בקדושת הר הבית

ה. למעשה אפשר להוכיח על פי הנחה 2 דלעיל, כי חלק מן השטח המצוי היום פנימה מחומת הר

הבית, אינו כלול בהר הבית. שהרי כפי האמור לעיל מבנה פני שטח ההר היום מוכיח כי העזרה היתה על גב הרמה שבמרכז. והנה על פי אותה מדת היגיון, יש להוכיח את ההפך ביחס לחומת הר הבית המקודש. כי אין זה כלל מתקבל על הדעת שחומת ההר היתה מהלכת על גב פיסגתו. אלא עיקרו של הר הבית פיסגה ועליה המקדש בנוי. ולא היה הר הבית המקודש. מדרון (דרומי) אלא פיסגה מוקפת. לפיכך הדבר ברור שהחומה הצפונית של הר הבית היתה מחוץ לשטח הרמה מצפון.

לפיכך אם נמתח קו מעט צפונה מן הקצה הצפוני של הרמה. וממנו נמדוד 500 אמה דרומה, נקבל קו גבול שכל אשר נמצא דרומית ממנו ודאי אינו מקודש בקדושת הר הבית. להלן מפה המראה גבול זה.

<לחץ לקבלת איור 5-38-03-t>

-421-

(למעשה אפשר להוכיח בדרך דומה, כי השטח בדרום שהוא מחוץ לתחום הר הבית המקודש, גדול עוד יותר. אך זה מצריך להתייחס לשיטות השונות באשר לזהו מקום העזרות. וכבר גדרנו עצמנו בתחילת ההרצאה, לא להתייחס לשיטה זו או אחרת, אלא לקבוע את המוסכם אליבא דכו"ע. עם זאת כדוגמא בלבד, אני מראה בזאת את הדרך לקבוע איזה תחום אינו יכול להיות כלול בהר הבית. במפה שלפנינו ניסיון של איתור שטח העזרה על פי דעת הרדב"ז. והנה הר הבית כידוע מיעוטו במערב. נמצא שאם אנו מודדים את המרחק מן הכותל המערבי של הר הבית, עד לכותל העזרה, נוכל לקבוע בבירור כי כותל הצפון רחוק יותר. פעולה זו מודגמת במפה שלפנינו על ידי מחוגה, אשר בעזרתה נמדד המרחק בין כותל כותל במערב, ומרחק זה מסומן גם כלפי צפון כמרחק מינימלי. מגבול צפון מינימלי זה נמדוד 500 אמה דרומה, וכל שהוא דרומה יותר ודאי אינו כלול בהר הבית. כאמור זו דוגמא, אך אפשר להוכיח באותה דרך גם קיום שטח גדול מותר בצפון, על פי השוואת שטח הר הבית בדרום ובמזרח. ועל כל פנים כמעט לפי כל שיטה אפשר להוכיח בדרך זו קיומם של שטחים גדולים שאינם כלולים בהר הבית המקודש.)

<לחץ לקבלת איור 6-38-03-t>

-422-

ו. אזור מותר בכניסה במערב

ו. גם מעבר לכותל המערבי אשר אנו נוהגים להתפלל כנגדו. יש מקום בלי ספק מותר לטמא מת להיכנס שמה. שהרי עד לכותל המערבי עצמו מתקרבים הכל בטמאתם (לרבות נדות ויולדות שהן אסורות מה"ת בכניסה להר הבית עצמו). ואם כן ברור כי לפנינו ממחיצה זו, אף שמקצת הטמאים אסורות, מכל מקום טמא מת מותר, שטמא מת מותר בהר הבית כאמור לעיל. ואף על פי שאין בידינו מדה מדויקת, עד היכן הוא הר הבית ומהיכן הוא החיל שבו טמא מת אסור מדרבנן. מכל מקום ברור הוא כי קיים במערב שטח השייך להר הבית והוא מחוץ לחיל. שהרי המקיף את העזרה משתחוה כנגד הפרצות שבסורג. והיו השתחויות כאלה גם בצד מערב (שקלים פ"ו מ"ג). נמצא כי היה מקום מספיק מצד מערב בין החיל לבין חומת הר הבית המערבית. אשר בו הקיפו המקיפים ושמה השתחוו מול

פתחי העזרה שבמערב. נמצא כי המקיף את הר הבית, והולך בצידו המערבי סמוך לכותל ממש מצד פנים, ודאי אינו נכנס לאזור החיל, או העזרות.

יתר על כן, על פי המבואר לעיל (הנחה 2) אפשר לקבוע מרחק ידוע מן הכותל המערבי. אשר אין בו חשש כלל. כי כפי שנתבאר אין ספק כי העזרה אכן היתה על פני הרמה הקיימת היום בשטח הר הבית. נמצא כי אם נתרחק מכיוון הרמה מערבה כשעור המספיק לחיל ולמדרגות היורדות מערבה, שוב אין לנו לחוש שמא אנו בשטח החיל. (וכבר נתבאר לעיל בסעיפים ב: ג, שמרחק זה איננו עולה על 26 אמה). ואף לדעת האומר כי הצכרה היא מקום המזבח, ואשר על פי זה ברור כי העזרה היתה בולטת מן הרמה במקצת לכיוון מערב. מכל מקום גם לפי דעה זו אף אחר שנרחיק מערבה כשעור המתאים לעזרה ולחיל, עדיין נותר שטח לא מבוטל במערב שהוא מחוץ לעזרות ומחוץ לחיל אליבא דכו"ע.

(אלא שבאזור זה יש לכאורה מקום להחמיר על פי דברי הרדב"ז שכתב כי הכותל המערבי הוא כותל העזרה. אלא שדבריו אלו אם נלמד אותם כפשוטם סותרים את דבריו על הצכרה אשר לדעתו היא אבן השתיה. ועיין בספרי "חצרות בית ה'" פרק ראשון. סעיפים ה-י, בבאור דעת הרדב"ז בזה ומסקנתי שם שאין לחוש לכך להלכה. וליראת האריכות איני מאריך בזה במעמד זה.)

ז. היתר כניסה לגג בנין המחכמה

ז. מלבד האמור לעיל (ו) לגבי הכותל המערבי כולו. יש מקום להקל בגג בנין המחכמה. (הבנין מסומן בצפון רחבת הכותל המערבי, בקצת מן המפות שהובאו לעיל. אף על פי שמקצתו של גג זה בולט לתוך שטח הר הבית באזור הסמוך לכותל המערבי. שהרי הדין הוא "גגין ועליות לא נתקדשו" (פסחים פה, ב). ואע"פ שהרדב"ז בתשובה סי' תרצ"א לא הסכים להקל על סמך דין זה, כי לדעתו דוקא עליות שהיו בזמן הבית לא נתקדשו, ועליות של היום יש לחוש שמא באויר עזרה הן בנויות וע"כ: "מידי ספיקא לא נפיק". מכל מקום לדידן שאנו סוברים שהשטח הזה ודאי אינו שטח העזרה והחיל כמו שנתבאר, ודאי ראוי ספק זה להצטרף להקל. (ולא עוד אלא שאפילו נניח כי הכותל כותל העזרה הוא הדעת נותנת כי גג המחכמה נמצא במקום שהיה גג בזמן הבית שהרי העזרה היתה מוקפת אכסדרה (תמיד כח, א). וגם לדידן שהוא כותל הר הבית, כבר נתברר בפסחים (יג, ב) שהר הבית סטיו לפנים מסטיו, נמצא כי גג בנין המחכמה הוא במקום שהיה גג הסטיו). נמצא בי אחר טבילה אין לחוש בגג המחכמה לשום דבר.

-423-

עלי לחזור ולהדגיש כי הקולות דלעיל אינן תלויות זו בזו ולא בשיטת זהוי מסוימת. ואני מקוה כי חומר זה ישמש את המשתתפים בכנס, בנוסף להיבטים הציבוריים בהם לא באתי לקבוע מסמרות.

-423-

הרב מרדכי אליהו

חוות דעת בענין מקום המקדש

עיינתי בדברי כת"ר אשר הסביר בצורה מפורטת ורחבה כדרכו בקודש. העיר והאיר עיני חכמים בסוגיא סבוכה זו. תחם תחומין וגדר גדרות במקום המקדש, ותרגמם הלכה למעשה, ויפה כתב ויפה ערך וטוב הנהיר.

אולם אני על משמרתי אעמודה, היינו, אנו רואים בעין כיצד שועלים הלכו בו, כיצד מקום שנאמר בו והזר הקרב יומת הולכים בו זרים ומחללים אותו, וכבר חז"ל גזרו על כל העכו"ם כזבים ואסורה להם הכניסה למקום הקודש והמקדש ועוד מקומות שמותר לישראל טהור להכנס ואפי' בזמן הזה, וע"כ חובה קדושה מוטלת על מי שבידו למנוע מצב עגום זה, ואפי' ע"י פרסום הענין שהם עוברים על איסור ואין לחשוש ממה שיאמרו.

אודות כניסת ישראל עם הגבלות מסוימות כמו שכת"ר מציע זה טוב ויפה אם תהא לנו שליטה מוחלטת על המקום ועל הבאים ובכלל בני ברית. אולם לפי המצב הנוכחי חוזר אני לענ"ד על הצעתי והיא לבנות בית כנסת ומקום לתורה ולתפילה בשטח המותר להכנס אליו, והכניסה והיציאה תהא מבוקרת, שאין אפשרות ללכת יותר ממקום המותר, ובזה אנו לא גורמים לאחרים לדרוך על מקום אדמת קודש.

ויהי רצון שנזכה לראות כהנים בעבודתם וישראל במעמדם ולויים בדוכנם, ושם נעלה ונראה לפני מקום הקודש ונשאב שם קדושה וטהרה, וה' יעביר גלולים מן הארץ וכלם כרות יכרתון. ומלאה הארץ דעה מקטנים ועד גדולים אכ"ר.

* רשימה זו במקורה נמסרה כהרצאה מפי המחבר. שהתמחה בתחום זה, בכנס רבנים לעיון בנושא הר הבית שהתקיים בניסן התש"מ בירושלים שבין החומות. חשבנו לנכון לעורר תודעה והתענינות בנושא. בחינת "ציון היא דורש אין לה - מכלל דבעי דרישה" (ר"ה ל, א). בכוונתנו גם להעלות את השאלה על שלחן מלכים - מאן מלכי רבנן (וראה אור החיים. ויקרא כה, כה). בינתיים צרפנו את תגובתו של הגר"מ מרדכי אליהו שליט"א. ובע"ה עוד מועד לחזון בכרך הבא, - הערת העורך.